

DEBRECZENI TIBOR

ESZMÉLÉSEM RÖVID TÖRTÉNETE

Kedves Barátom!

Egy minapi reggelen, ébredés után megszólított az agyam, hogy volna még valami dolgom: írnom kellene eszmélésemről, iskoláskorommal kezdődően, arról, hogy a szülői környezettől, meg a történelmi korszakoktól befolyásoltan miféle nézetek, ideológiák hatottak rám.

Hogy ez mért juthatott eszembe? Valószínűleg a dédunokáimra gondoltam, arra, hogy élő szóban már nem lesz módomban eszmélésünkről, az övékről és az enyémről, a gyermekkortól a felnőttéig terjedő, nagyon izgalmas időszakról beszélgetnünk. A két nagyobb, érthetően, már nem a dédapára fordítja az időt, az általános iskolások felnövekedését pedig vagy megérem, vagy nem. Mi mást tehetnék. Írok magamról. Röviden természetesen, illendően a levél műfajhoz. Az én gyermek- és ifjúkorom a huszadik századnak egy olyan izgalmas és drámai korszakára esett, másként szólván, oly korban sikerült felnövekednem, férfivá válnom, hogy akár szerencsének vagy kegyelemnek is tarthatom, hogy még itt lehetek, s még írással is kísérletezhetem. Talán éppen ezért fordulhatott meg az eszem egyik zugában, hogy nemcsak a dédunokáimat sikerül kíváncsivá tennem, de talán titeket, fiatalabb barátaimat is.

Hogy a fentieket leírtam, átkapcsoltam a googléra, s ott egy frissen kapott írás elgondolkoztatott. Ilyesmik jutottak eszembe. Hogy én tulajdonképpen hálás lehetek, mivel a rendszerváltás óta eltelt időben olyasféle konszolidált országban élhettem, valamiféle demokráciában, amilyenre életem első hatvan évében csak vágyakoztam. És nem volt háború! S a szomszédokkal, a Trianon utáni állammal, úgy-ahogy, kompromisszumok árán, de kijöttünk. Ám még nincs megoldva semmi! Aztán itt van nekünk az Európai Unió! Ugyan merre irányítják a közös állam rúdját a választott vezetők? Van-e jövőjük a nemzet-államoknak? Márai Sándor azt írta hajdanán, már az emigrációban, hogy Európát az itt élő nemzetek sajátos hagyománya, kultúrája teszi megkülönböztető módon Európává. És valóban nem lesz a tőke úr mirajtunk? Vagy már el is jött a pénz diktatúrájának a korszaka? És mekkora a világegés

kockázata? S az emberi sokaság a jövőben is a manipulálható bárány szerepét kapja? És mi lesz a kereszténységgel? És mit szól, illetve cselekszik majd az Isten? S a vírusháború visszatérő rém? Nem is folytatom.

Folytatom hát magammal, az én eszméléssel. Az pedig a szüleimmel, s áttételesen, Trianonnal kezdődik. Édesapám, édesanyám, s valamennyi ősöm felvidéki. Beregi magyar és szepességi cípszer gének alakították ki személyiségemet. Felmenőimet, apát és anyát is, 1920-ban a szülőföldjükön érte a trianoni döntés. A győztes Nyugat többek között Észak-Magyarországot is elajándékozta. Ezt történetesen a cseheknek. A szüleim már csehszlovák állampolgárok voltak, mikor találkoztak egymással. Az én születési bizonyítványomat is csehül állították ki Váriban, a Tisza menti színmagyar községben, ahol is világra jöttem a református kántortanítói lakásban.

1930-ban sikerült áttelepülnünk Csonka-Magyarországba, a Szabolcs megyei Anarcs községbe. Itt kapott édesapám egyházi tanítói állást. Én aztán itt jártam elemibe, öt éven át. Majd Kisvárdára vonatoztam, gimnáziumba. A szüleimmel együtt, akik példásan éltek, és szeretetben neveltek minket, a három fiút, jó magyarok voltunk, valószínűen, ami érthető is lehet, revizionisták és irredenták is. Az iskolában, az ajtón ezt olvashattuk: „Csonka-Magyarország nem ország, Egész Magyarország mennyország. Maradhat ez így? Nem, nem, soha”. Igazságtalannak tartottuk a trianoni döntést, Horthy Miklóst és a németeket szerettük, mivel a bécsi döntéssel visszaszerezték a régi Nagy-Magyarország magyarlakta területeit. Akkor Vári is visszajött. 1945-ben viszont a Szovjetunió kaparintotta meg. Most az a rész Ukrajnáé. A szüleink vallásosnak neveltek minket, templomba járó reformátusoknak. A család, a haza, az Isten fogalma belém is itatódott, s eszembe nem jutott a későbbi életem során, még akkor sem, amikor másféle ideológiát, történetesen a marxizmust gyakoroltam, a fentieket megkérdőjelezni.

1943-44-ben, mikor már magyar áldozatai is lettek a második világháborúnak, s két unokatestvérem is hősi halált halt, s Anarcsról láttuk Nyíregyháza angol bombázását, meg világítottak a Sztálin-orgonák, s megrendülve tapasztaltuk, hogy viszik gettóba az anarcsi zsidókat, s a németek Horthy Miklóst is fogságba vetették, s mi is menekülni kényszerültünk székéren, nyugat felé - anyánk féltette a fiat a szovjetektől –, igencsak módosult a gondolkodásom. Buzgóbban fordultam az Istenhez, már nemcsak én kapaszkodtam a szüleimbe, de ők is belém; számtalan kockázatos feladatot vállaltam és vittem végbe a menekülés során, s új dunántúli tartózkodási helyünkön. A németekből meg végleg kiábrándultam. Aztán megtapasztaltam

a háború borzalmát. Frontvonalban éltünk Nyergesújfaluban, hónapokig pincében, többször kerültem halálos veszedelembe, kétszer is megéltük a szovjetek bejövetelét és annak következményeit. Közben én mint már gyakorló legátus, több mint egy hónapig voltam a szomszédos Lábatlan község prédikátora – a lelkész elmenekült –, még gyermek-áldozatokat is tettem. Ez fantasztikus élmény volt. Aztán ástam lódögöket, hazafelé jövet láttam a porig bombázott Budapestet, utaztam vonattétón, aludtam tetves állomásokon, megtapasztaltam, mi az az infláció, jártam csencselni, lopkodtam fát az erdőben. Megtanultam részt venni a szülők gondjaiban, és segíteni nekik. És megtanultam másként látni és gondolkodni. 1944 őszétől 1945 őszeig! S még csak 17 éves voltam. Szoktam volt mondani: Nem adatik ez meg mindenkinek!

1945 ősze lett, mire már a szovjet megszállás alatti újra Csonka–Magyarországon – csak akkor ezt a szót már nem szabadott volt kiejteni –, a menekülésből visszaérkezve, rokoni segítséggel, Nyíregyházán elkezdhattuk új életünket. Édesapánk itt kapott állami tanítói állást. Én folytattam a gimnáziumot, a Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Gimnázium hetedik osztályában, s mindjárt skorbutot is kaptam. Mondták, az egyoldalú táplálkozástól. Mégis, a háborús, stresszes, drámai fordulatokban gazdag élet után itt, a városban minden tetszett. Még az is, hogy nyáron a vasútra jártam, fizetségért persze, krampácsolni. A gimnáziumot szerettem, jó tanárok tanítottak, s remek barátokra tettem szert. Eredményesen tanultam. Megismerkedtem eszmélésem legnagyobb hatású zsenijével, Ady Endével, s egy életre mentorom lett. Egy Amerikát járt karizmatikus lelkész bibliakörében felfedeztem a személyes Istent. Minden problémát meg lehetett vele beszélni. És a politikai zűrzavarban iránymutatóan nyitott volt az újra. Minden külföldi filmet megnéztem, a szovjetekét is. S többnyire tetszetek. Mohón olvastam, felfedeztem Németh Lászlót, Szabó Dezsőt, a népi írókat, az orosz klasszikusokat. Hallgattam Karácsony Sándor előadását, aztán olvastam is, s egy életre hívévé lettem. Pedagógiámban őt követtem. Megszerettem a népdalokat, és Bartókot, és Kodályt. Figyeltem a különféle politikai mozgalmak programjára, s miközben vallásos voltam, s legációk során prédikáltam a református templomokban, a baloldalra sodródtam, és eldöntöttem, hogy Debrecenben a bölcsészkaron folytatom a tanulmányaimat, magyar-francia szakon. A szüleim tudomásul vették, s elfogadták új nyitásaimat, s nem keresztezték szándékaimat. Mire 1947-ben leérettségiztem, s elindultam az egyetemre, önálló gondolkodású férfivá váltam, bár az arcom pattanásos és lányos volt.

(Majdnem 70 éves lettem – 2006-ban –, amikor megjelentettem első önéletrajzi vonatkozású könyvemet *Visszanéztem* címmel, ekkor írta baráti recenziómban, jó Trencsényi László: könnyű volt Debreczeninek jó könyvet írnia, hja, gazdag élete volt.)

Hát, barátom, gyanítod, gondolkozásom ugyancsak nagyot változott, s tegyem hozzá, nem apám ellenében. Ami meghatározó volt, egyetemistaként népi kollégista, azaz nékoszos lettem. Az első év hatása kitörölhetetlen. A többi feledendő. A kollégiumban, az említett első évben még Karácsony Sándor pedagógiai elvei szerint önkormányzati formában, a demokrácia mellérendelő szabályai szerint éltünk, s ez nekem nagyon tetszett. Később bármikor, amikor tanítottam, közösségeket alapíthattam, amatőr színpadokat vezettem, KS mester irányított. Ám, ahogy a politikai hatalomban uralkodó helyzetbe kerültek a kommunisták, másként, ahogy a többpártrendszerből átbillentünk a diktatúrába, akként kezdett működni a népi kollégium is. Központi vezérlésre. Hogy ez szükségszerű, erről engem is meggyőztek. Mondhatni, megetettek. Igaz, a marxista közgazdasági alapelveket már korábban elfogadtam, sőt az irodalmi nézeteiket is. Ilyen szellemű könyvkritikákat is írtam. Ugy gondolom utólag, hogy ennek köszönhetően is, már hallgató koromban tudományos gyakornok lettem, tanársegéd-jelölt az irodalmi tanszéken.

Aztán hamarosan megtapasztaltam személyesen, mi is az a diktatúra, illetve, hogy milyen. Mikor a Nékoszból diákothton lett, Kósa Vilmával, kollégista társammal, szerelmemmel, jegyesemmel elhatároztuk, hogy öszszeházasodunk, megyünk albérletbe, s házastársakként járunk az egyetemre. A Sztálin, Rákosi névével jelzett osztályharcnak azonban így is áldozatai lettünk. Kiderítették baráti kezek és szemek, hogy feleségem egy falusi, 25 holdas paraszt-kuláknak a lánya, s mint ilyent, őt ki kell dobni az egyetemről. S megindult a hajszja. S képzeljétek el, hogy mi ekkor még hittünk a szocializmus magasabbrendűségében, s nem érttük a kódobálókat. Végül aztán a feleségem megúsza egy fegyelmivel, a fiunk mar útban volt, engem viszont kidobtak az egyetemi állásomból, mondván, hogy rés vagyok a bástya fokán. Rákosi elvtárs nevezetes mondása volt. Azt megengedték, hogy taníthassak egy debreceni középfokú iskolában. S most ugrok egyet. Nem nagyot.

1952-ben történt, amikor a feleségem szüleit elüldözték a falujukból. Egy hajnalon, két kofferrel a kezükben, feleségem szülei, apósom, anyósom megálltak az ajtónk előtt, hogy nincs hová menniük. Én nagyon féltem, járt akkor sűrűn a fekete autó, s hamar a Hortobágyon találta magát a delikvens, de rögtön kinyitottuk az ajtót. Aztán apósom haláláig együtt éltünk. Ez

az új családi esemény többek között arra is készítetett, hogy ellenőrizzem eddigi nézeteimet. Ahogy nevezném magamat, baloldali reformer lettem, nagyimrés, majd ötvenhatos. Az iskolában engem választottak meg a forradalmi bizottnmány elnökévé. Aztán a szovjetek bejöttek, s Kádár János jóváhagyásával leverték a forradalmat. Mi egy darabig még az iskolában is sztrájkoltunk, de hát tudjuk a végét.

Engem 1957-ben fegyelmivel áthelyeztek egy másik középiskolába. Irodalmat tanítottam itt is, s közben irodalmi összeállításokat készítettem. Szerettem tanítani. Kiderült az is, van érzéken a dramaturgiához és a rendezéshez is. Városi amatőr színpadot alapíthattam, s itt a művészet nyelvén elmondhattam, mi a véleményem a diktatúráról, s az engem körbe vevő világról. És a közönségünk értett minket, „Hogy a szabadságnál nincs több, amit adhat önmagának az emberiség.”(Juhász Ferenc) A tanári munkám mellett irányítottam a színpadot. Fantasztikus közösség gyűlt körém, s mi családotól jól éreztük magunkat ebben a közegben. A feleségem gimnazista tanulói közül többen is színpadosok lettek, miként maga Kósa Vilma is. A színpadnak tíz éven át ezer bérletes látogatója volt, s a sajtó is foglalkozott velünk. Nem szerénykedhetek, országos híreük lettünk. De én maradtam az iskolában teljes óraszámban tanító gimnáziumi tanár.

Kedves barátom, aztán véletlenszerűen, 1966-ban felkerültem Debrecenből Budapestre, nagy hatókörű művészeti munkakörbe. S egy féléven belül követett a családom is. Akkorra már a fiunk 15 éves lett, a kislányunk meg hat, első általános iskolás. A feleségem 36, én pedig 38. Valójában a világnézeti fejlődésem ekkorra be is fejeződött. További munkámban az eddigi hatások érvényesültek. Pedagógus maradtam akkor is, amikor módszertani ismereteket népszerűsítettem, írásban és szóban, vagy amikor rendeztem a budapesti színpadomon, és a nagykőrösi főiskolán, de akkor is, amikor a drámapedagógiát akartam az iskolai tanítás és a színpadi rendezés gyakorlatába átültetni. Ne felejtsem, akkor is, amikor önálló estjeimen a magam komponálta irodalmi műveket mutattam be.

Drága barátom, most, az életem végén, úgy gondolom, hogy én az eszmélkedésem folyamatában, tehát 15 éves koromtól kezdve sohse hagytam figyelmen kívül, hogy az ember eredendően teremtmény, tehát felelősséggel kell élnie, s nem lehet nem számolnia azzal, hogy valakinek, valakiknek felelősséggel tartozik. És nem uralkodhat a másik felett, amiként nem köteles elviselni a megaláztatást, az elnyomatást, a diktatúrát. S az ember, noha személyiség, ám közösségben, társadalomban élő személyiség.

S ezt tudomásul véve, immár újfent szólhatok a hajdani, szülőktől kapott irányelvekről, melyekkel útba igazítottak annak idején: ezek a család, haza, Isten. Család: feleségemmel 71 éve élünk együtt. Érzelmi meghittségben vagyunk a lányunkkal, fiúnkkal, közelségben három unokával, s büszkélkedhetünk kilenc dédunokával. Nemzet, haza: meg szokták kérdezni, te melyik pártra adod a voksodat. Mondom én: arra, amelyiknek fontos a határon túli magyarok sorsa. Egyébként nemzeti liberálisnak mondom magam, olyannak, aki sohse feledkezik meg a gyökerekről, többek között a kulturális gyökerekről, arról, hogy honnan jöttünk, s merre készülünk menni. De nem vagyok jó besoroló. Isten: a keresztyén protestáns vallás és hit szerint próbáltam élni. Nem biztos, hogy sikerült. De megpróbálom rendezni, ami még rendezetlen.

Drága barátom, befejezem a leveletem. A budapesti korszakommal meg a nyugdíjas évtizedekkel adós maradtam. Örülnék, ha még volna kedvem és erőm ezekről az évtizedekről is beszélni, mit gondolok a mai eszemmel arról; mi is lehetett akkori munkámban hasznos.

Ez a levél sokáig készült. Az öregedés bajai itt kószálnak. No, és a kedvem! Aggódás, szorongás. Olyankor nem is tudok a gép mellé ülni.

Minden jót!

Szeretettel: Tibor